

UN NOU VIATGE A TERRA SANTA EN CATALÁ [1323], per JOSEPH PIJOAN.

EN EL manuscrit número 167 de Ripoll a l'Arxiu de la Corona d'Aragó a Barcelona, hi ha la relació del viatge d'uns pelegrins a Palestina y altres llocs de l'Orient, que havia passat quasi inadvertit fins ara. Sembla que ja s'en havia adonat, sense publicarho enloch, el nostre Balaguer y Merino, y en Beer també 'l va trobar y en parlà, com no podfa menys de ferho, en els seus estudis dels manuscrits de Ripoll (1).

El número 167 (2) es un manuscrit de 18 x 10 centímetres, tot ell de paper de la XIV centuria, contenint una miscelania de tractats y coses escrites per mans diferents. Comença ab una glosa moral del *Pare nostre*, escrit a una sola columna, y al foli 78 v., on cambia la lletra, comença a estar escrit a dues columnes. Des del foli 78 v. al 81 hi ha una copia d'un informe que 'l prior d'un convent de predicadors envià a Roma explicant les circumstancies de la interrogatoria d'una ànima en pena que s'apareixia en una *maison hantée* de la primera anyada del sigle XIV ... *et faciebat sonum ac si scoba ducetur per solum...* El difunt, que era al purgatori l'any 1300 per enuigs que havia causat a la seva mare, s'explica complidament a tot lo que li demanen. Després segueix el viatge a Terra Santa, que publiquem, fins al fol. 88 y continúa 'l manuscrit ab altres tractats y sentencies morals. Fora del nostre pelegrinatge, tot lo demés es en llatí.

Al foli 81, donchs, del manuscrit 167 de Ripoll, comença la relació del viatge que fan a Terra Santa uns pelegrins catalans arreplegats per un tal G. de Trepis, que coneixia be aquells paratjes per haverhi estat cautiú la temporada de 16 anys. S'emporta ab ell uns frares predicadors, y sobre 'l cautiú y marxa de tota la companyia 'ns informa una carta del rey Jaume II publicada per en Finke (3).

El Rey recomana als seus procuradors Berenguer de Castro y Guerau d'Olivario, que van, l'any 1322, ab una embaixada al soldà Mahomet fill del molt alt rey Almançor, que li donguin les gracies per la lliberació de 14 cautiús (4) y l'envío de joyes. «Item pregunen lo solda de part del Rey d'Aragó,

(1) *Handschriften des Klosters Santa Maria de Ripoll*, II, pág. 114.

(2) Cajón 4, estante 2, número antiguo 222.

(3) *Acta aragonensis*; II, pág. 756.

(4) En Finke posa 24.

que per ferlhi senyalada honor y mostrarlhi special amor, li placia atorgar et ordonar la guarda y administració del sant sepulcre, per tots temps a la orde dels frares preycadors qui es fort aprobada orde en la Crestiandat. Axi empero quels dits frares que en lo dit servey seran reputats sien tota hora naturals dels regnes et de les terres del Rey Darago. E deu mes plaer al solda que la dita administracio sia comanada per ell a religiosos Latins que a Grechs ne daltres nacions. E que als dits frares vuilla atorgar per lur habitacio les cases que foren del patriarcha, per ço com son contigues al loc del sant sepulcre».

El Rey, com aquell qui no diu res, demana 'l càlzer de la Santa Cena, el cos de Santa Bàrbara y la pedra de Betzaar contra metzines. De totes maneres, se compren que 'l monarca va tenir concepte clar de lo que l'Orient representava per nosaltres, significantli al Soldà que era mellor tractar ab ell que ab Grechs vehins o ab les altres nacions llatines. No hi ha dubte que en G. de Treps era un dels 14 cautius y que 'l dalit d'aventures encara 'l portà a tornar a embarcarse. El document reyal parla també d'un altre cautiu, un tal Serra, que devía estar content del cautiveri, perque sembla que havia fugit a Xipre *ab gran quantitat d'haver*.

Informat potser per dits cautius, el nostre Rey, de com estaven els Sants Llochs, envià una embaixada pera conseguir que fossin els catalans els que cuydessin de l'iglesia disputada del sant sepulcre.

La embaixada va ser l'any 1322, y l'any 1323 surt una nau ab els catalans cap a Alexandria y el Cayre. Allí 's devien posar en regla ab el Soldà per començar la pelegrinació. Marxen dret a Jerusalem, aon entren al cap de 17 dies, deixant per la tornada l'excursió al Sinaí. De Jerusalem, a l'arribada no en veuen apenes més que les afores del Cedron y una mica 'l barri de Llevant. La comitiva marxa, com si dugués pressa, a Bethlem, Nasaret, el Jordà, Carmel, Tabor y la mar de Tiberiades. Es al retorn a Jerusalem que visiten detingudament els llochs piadosos de la ciutat santa, el sant sepulcre y totes les iglesies y ruines de Sion.

A la tornada, els pelegrins fan la marrada habitual del convent de Santa Catarina al Sinaí, y s'aturen també a Alexandria, aon els devía esperar la nau. Sembla com si els predicadors també s'entornessin: «E totes les dites coses los dits preycadors ab los dits G. Tremps e Neromir Sartre e en Jacme Riquer veeren e hoyren personalment visitant e veen los dits lochs perque poden fer mils testimonis de veritat». Un tal Johan Rovira, de Montblanch, es el qui sembla que posà en ordre la descripció del romiatge, segons les notes de l'itinerari que havien preses els predicadors.

Que 'ls frares catalans no 's devien aguantar gayre ni potser aposentar al sant sepulcre, ho demostra una altre carta al meteix Soldà, de quatre anys després, o sigui en l'any 1327, en que 's torna a demanar que «ha-

yan entés per alguns crestians frares menors que son poc temps venguts de Jherusalem, que la dita iglea del sant sepulcre de Jherusalem, no es tan reverentment ni tan suficientment servida com mester seria servida, perço vos preguem la vostra altea per aquella affeccio que podem, que vos asenyaladament per esguar de nos, vullats atorgar que religiosos frares menors de nostres regnes hagen algun loc devot en la esglea del dit san sepulcre e prop la dita esglea, en lo qual puxen servir deu, e los crestians peregrins enformar en la fe, e que aquests frares menors puxen anar per vostres regnes e terres francament e que nols sia demanat trahut ni peatge...» (1).

Aquí 'l Rey ja no demanà més que *algun loch devot* en l'iglesia del sant sepulcre; està informat de la barreja en que hi viuen les comunions y les dificultats que hi hauria per desposseirles. Ja no demana tampoch pels dominichs, sino pels franciscans, cosa pel seu objecte indiferent, perque les dugues ordres tenien a la nostra terra 'l meteix interès en ajudar a la política orientalista del monarca. Totes dugues tenien colegis de llengües y era més fàcil ficarhi franciscans del Rey d'Aragó al sant sepulcre que predicadors, perque els franciscans tenien ya els principals santuaris de la Palestina. Som al primer terç de la xiv centuria y les dugues principals ordres religioses d'acord ab el Rey envien als Llochs Sants embaixades piadoses. D'una d'elles s'en ha conservat la relació complerta, que es la que anem a publicar avuy per la primera vegada.

Dos altres viatges a Terra Santa y Orient en català foren publicats pel canonge mossen Jaume Colell ab el títol de «Catalunya a Palestina». (2) El meteix mossen Colell en les cobertes d'aquest llibre promet un segon volum que contindrà «La devota peregrinació de la Terra Santa y ciutat de Hierusalem feta y escrita per lo reverent Mossen Miquel Matas natural de la vila d'Olot (1602)» (3). Modernament va publicar el seu «Dietari d'un peregrí a Terra Santa» mossen Jacinto Verdager (4) y sembla que 'n prepara també un altre mossen Costa y Llobera (5).

Totes aquestes relacions tenen en el manuscrit de Ripoll el llur venerable antecessor. Es vell, té més d'una centuria que 'l d'en Guillem Oliver y demostra ja molts més coneixements y molta més curiositat arqueològica. L'Oliver no fa més que apuntarse minuciosament les indulgencies que guanya y en cada lloch suma *els anys y les corantenes de perdons*. En cambi, sorpren

(1) Arxiu Corona Aragó : Reg. 338, f. 140.

(2) *Catalunya a Palestina*, vol. I. *Romiatge de la casa sancta de Jherusalem fet per Mestre Guillem Oliver ciutadà de Barcelona* (1464). *Relació de la peregrinació a Jerusalem y Palestina per lo reverent P. Joan López franciscà de Catalunya, 1762-1781*. Barcelona, 1900.

(3) Tenim dubtes si d'aquesta obra n'hi hauria una traducció castellana impresa a Barcelona l'any 1604. L'exemplar català es imprès a Perpinyà.

(4) Barcelona, 1894.

(5) *Visions de Palestina*.

veure 'ls detalls que donen de les iglesies els nostres pelegrins, y moltes de les piadoses supersticions qu'ells expliquen son encara vivents a Terra Santa.

Quan en G. de Treps y els seus predicadors visitaren Palestina, feya poch que s'havía perdut el regne llatí dels franchs. Per que 's vegi lo respectable de la antigüetat d'aquesta relació, sols direm que dels 3.515 documents geogràfichs que coneix en Röhricht n'hi ha no més que 183 que li siguin anteriors ⁽¹⁾. Es un dels més antichs escrits també en llengua vulgar. El meix Röhricht, junt ab Heinrich Meisner, ha publicat els itineraris palestinians en vulgar alemany començant pel primer de Jacob de Berna, que es ja del 1346 ⁽²⁾. La *Société de l'Orient latin* té publicats els que toquen a la França. Els més antichs en llatí són recullits pel Geyer ⁽³⁾. Entre 'ls italians el més important es el de Marino de Siena, encara escrit en llatí, però precíós per les moltes notícies que dóna. Entre 'ls itineraris russos el més antich es el del bisbe Daniel, publicat diferents vegades y en una bona traducció per la *Société de l'Orient latin* ⁽⁴⁾. Segueixen els d'Antoni, bisbe de Novgorod, Ignasi de Smolensk, etc.

Nosaltres ens hem valgut, pel estudi del pelegrinatge català als Llochs Sants de Palestina, principalment del itinerari d'en J. de Verona, que es quasi contemporani del nostre, y del de Simone Martoni, per lo molt que explica dels santuaris de l'Egipte. També ens ha servit un importantíssim manuscrit, del que n'haurem de tornar a parlar algun día, que 's troba a la Biblioteca provincial universitaria de Barcelona. Es un gran volum enquadernat en pergami, procedent de l'antich convent de franciscans de Barcelona, que porta avuy la signatura 2-1-17 y el títol barroch de «Terra Santa o Seràfich Jardí Històrich». Es una obra colossal sobre la Palestina, escrita per un frare català del convent de Mont de Sion a Jerusalem y que se la devia emportar al entornarsen a la seva terra. Es descriuen els privilegis del convent, y el frare utilisa, com a bon paleògraf, els seus arxius. Després fa un catàlech o especie d'*abaciologi* dels procuradors del convent, pleníssim de detalls íntims de la vida interior de la casa y de les seves relacions ab els turchs al acostarse 'ls anys en que vivía 'l nostre frare. Segueix una extensa descripció dels Llochs Sants de Jerusalem y de tota la Palestina, copiantne làpides y inscripcions, que no sabem fins a quin punt seran desconegudes. Tot plegat

(1) REINHOLD RÖHRICHT : *Chronologisches verzeichniss der auf die Geographie des heiligen Landes Bezüglichen Literatur*. Berlin, 1890.

(2) REINHOLD RÖHRICHT UND HEINRICH MEISNER : *Deutsche Pilgerreisen nach dem Heiligen Lande*.-Berlin, 1880.

(3) GEYER : *Itinera Hiersolymitana saeculi IIII-VIII, Vindobonae, MDCCCLXXXVIII*; (vol. 39 del *Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum. Academiae Litt. Caesariae Vindobonensis.*)

(4) *Série géographique; V. Itinéraires russes.*

sembla escrit al començament del segle XVIII, quatre centuries més tart que l'itinerari mig-eval que anem a reproduir a continuació.

[F. 81]

HIC DEMOSTRANTUR LOCA QUE SUNT IUSTA IHERUSALEM ⁽¹⁾.

En lan de nostre senyor que hom comtava .M.CCC.XXIII, en G. de Treps, natural de Cervera, ena en una nau den G. Grau de Terragona, en Alexandria per visita los sants romaratyes doltra mar, al sant loc d. Iherusalem, eper tal qan era stat caytiu del salda .xvj. ans e vuy meses, e ac carta del salda que poges anar salvj e segur per sa terra ab .xij. preycadors qel rey Darago avia tremeses al dit salda] [per servir lo sant sepulcre, e que puges anar e aentrar per tot loc en la dita terra hon entrar e anar volgues, e mena ab si lo dit G. Treps Neromir Sartre de Tarrega, e en lacme Riger mercader de Cervera qui eren enats en la dita nau.

[F. 81 v.]

E peu descauços pertiren del castel del Cayre hon era lo salda e anaren en Iherusalem hon ha .xvij. iornades. e aij .viii. iornades hon no a poblat ne neguna vianda a vendre no troba hom. Mas ab la gracia de deu que no fal a çels qui lamen anaren en Iherusalem sans e salus e can foren tornats en esta terra lo dit G. de Tremps venhe a Munblanc e aporta an Iohan Rovira per presentalyes e per joges que tots aquest locs avia cercats ⁽²⁾ en la dita romaria e apres li dona treslat dels romaratges cercats avia, axi com se segueix, els dits preycadors ordonaren escrit tots los locs axi com los cercaven, els trobaren, els vegueren.

La primera porta hon hom entra en Iherusalem es lo loc hon lo benavirat martir sant Steva fo alapidat e mori en aquel loc e qan lo lapidaven asec se en .j. pedra hon caygue de la sua santa sanc e la pedra [e la pedra] torna axi matinent vermelya com la sanc e es encara huy ⁽³⁾.

Prop daquel loc ha hun get de pedra ha .j. loc hon Ihesucrist ales fembres qui anaven apres Ihesucrist ploran can lo menaven crucificar, dix filyes de Iherusalem no plorets sobre mi mas plorat sobre vostres fylys, e anaquel loc ha .j. yglea pocha ⁽⁴⁾. Dequest loc demunt dit tro a la casa de Pilat hon fo Ihesucrist jutyat ha tro hun treyt de balesta.

De aquest loc tro a la casa de centurio hon posaren la corona de lespines el cap de Ihesucrist e li feren mouts scarnis, pot aver mig treyt de pera.

Prob daquest loc tro ha .j. treyt de pedra es la casa de madona santa Anna mara de santa Marie e aqui mora ela e Ioachim. E en agel loc foren soterats. E ay .j. bela font hon hom avala ab .j. scala. E aquesta ayga tol totes febres als crestians quin beuen. En aquest loc cremen .xv. lanteas nuyt e dia fort honradament ⁽⁵⁾.

[F. 82]

Daquest loc tro ha .j. get de pedra enves la ma squerra es la font a la qal dien probatica pisci-

(1) Aquest epígraf va en lletra vermella. Altres itineraris comencen també aixís: *Hec sunt loca que habentur juxta Jerusalem.* (RÖHRICH: *Andnim* n.º 110).

(2) Joyes portades dels Sants Llochs eren molts dels objectes bisantins dels tresors de les catedrals y iglesies.

(3) En tots els itineraris s'anomena *Porta de Sant Esteve* la que avuy es la porta de Damasch. La pedra era més enfora de la porta. «*Exint de Getsemani los pelegrins y anant vers la santa ciutat troben lo lloch ont el protomartir Sant Esteve morí apedregat y la pedra en que caigué sobre la qual deixa impresa la figura de son santíssim cos.*» (*Seràfich Jardí Històrich*, lib. IV, cap. III.)

(4) *Pocha* per *petita*; encara s'usa a Mallorca y a Valencia. Respecte d'aquest lloch del Pasmè, vegis com ne parla N. de Martoni a la fi del segle XIV: «*Item ubi tres Marie oriaverunt Christo cum cruce, que flebant ex dolore maximo, quibus Christus dixit. Flete super vos...*» (*Revue de l'Orient latin*, t. III, p. 613.)

(5) L'iglesia de Santa Agna. Segons M. de Vogüé, además d'una primera cripta ab absidioles, ne té una segona, reunida a la primera per un corredor que havia sigut la cisterna o font per hon hom avala ab .j. scala. En el manuscrit català de la Biblioteca universitaria de Barcelona, procedent del convent de Franciscans, titolat *Terra Santa o Seràfich Jardí Històrich*, s'hi troba una descripció d'aquesta iglesia, que comença aixís: «*Com un tir de pedra de la probatica piscina se troba una hermosa iglesia dita de Santa Agna, convertida en mesquita pels turchs...*» (Lib. I, cap. IV.)

na. E aquí ve langel moure layga daquela font. Els malautes qui aquí sajusten es banyen en aque-
la ayga tantost fa garits (1).

Daquest loc tro a .j. get de pedra es la porta hon van a la val de Iosafat e dien li la porta dolo-
rosa e ay .j. pedra hon fo ligat sent Steve. Prop daquest loc ha .j. treyt de balesta son les porte
orientals hon entra Iesucrist lo dia de ram cavalcan en .j. somera.

E can Ihesucrist sentorna es iusque per estes portes, dix als seus dexembles tancats aquestes
portes, estien tancades tro jo torn, e tancarenles e son portes ab biroies de ferr (2) fort grans e anc
despuyx no son ubertes nes son pugudes obrir per poder quel saldas qui son stats agen haut .j.
tayl de dit, nes mouran tro al dia del judici e son aytan noves col dia que si posaren. E an daut be
.iij. astes de lança de cavalier e son dos pereyls e ay una branca el mig de marbre (3).

De les portes doryent. ha .j. treyt de balesta ha .j. loc en que ha .j. esglea Getsemany, en aquel
loc Iudes traydor basa Ihesucrist e haqui ha .j. roqa que era leo en que Ihesucrist mes los .iij. dits
can lo preneren (4). E daquel loc nos pogren moure tro que li plac. E de quil sen manaren pres e li-
gat. E aqest leo demunt dit meseren los iueus en aquesta casa hon es liglea per tal que devoras Ihe-
sucrist. E Ihesucrist donali ab los .iij. dits el front e enquestal en la paret, el leo torna rocha e perla
el front la on li dona Ihesucrist ab los tres dits, e aquí es lo loc hon dormiren los apostols can los
dix Ihesucrist non potuistis una hora vigilare mecum (5).

De aquesta iglea que ha nom Getsemani (6) tro ha .j. treyt de balesta ha .j. loc hon Ihesucrist feu
oracio a Deu lo pare per paor que hac de la mort e venc en tan gran suor que del seu glorios cors
isqueren gotes de sanc e ali li venc langel del cel quil conforta, haqui mateyx ha .j. altar on dix Ihe-
sucrist als tres apostols tristis es an yma mea usque ad mortem, aqests .iij. apostols foren sen Ihoan
e sent Iacme de Galicia e sen Pere. En aquest loc ha .iij. autars e ay .j. iglea fort bela que serveixen
erminis (7).

[F. 82 v.] Denant aqest loc de Getsemani debes munt Olivet ha .j. treyt de balesta ha .j. loc qui a nom
Galilea. En aquel loc aperec Ihesucrist als apostols can fo resocitat, e soliy aver bela iglea mas
moros lan endarrocada (8) e tot aço es dins la ciutat de Iherusalem.

De Galilea tro a munt Olivet ha un treyt de balesta e anaquel loc ha .j. iglea e ay .j. pedra en
que Ihesucrist tenc los peus can sen puya el cel, encara loy par la forma dels peus de Ihesucrist en
la dita pedra (9).

Prop de munt Olivet ha .j. iglea hon jau santa Iusiana, e en gir del seu sepulcre jaen laugera-
ment tots çels qui son senes pecat mortal, e no persona el mon que puyxa passar que sia en peccat
mortal, e aqest miracle provaren e vegeren aqests pelagrins d una pelagrina inglesa que era ab

(1) Tots els itineraris estan d'acord en que la piscina era a mà esquerra de la porta de Josafat. Les esca-
vacions han comprovat l'existència d'aquest dipòsit. «En la part oriental de la santa ciutat y prop la porta
de Sant Esteve se troba una piscina aixuta y seca llarga de 170 passos y ample a correspondencia que's té per
la probàtica mencionada per Sant Joan, cap. XII.» (Seràfich Jardí Històrich; lib. I, cap. IV.)

(2) Porta Daurada; en francès dels creuats, portes oïres. Porta haec clausa erit... quoniam dominus Deus
Israel ingressus est per eam. (EZECH: XLIV, 2.)

(3) Era un dypilon bisantí ab un montant al mig. En el pelegrinatge de Fr. J. de Verona, contempora-
ni del nostre, se diu: «Hoc est de laminis ferris fulcitam et sunt due porte»; y més avall: «ego satis lavoravi
in festo Assumpcionis cum scarpelis meis in tantum, quod ego extravi unum clavum magnum de porta illa, et
habentur illi clavi in magna devocione. Laus sit Deo!» (Revue de l'Orient latin; t. III, p. 203.)

(4) El primer pelegrinatge del 333 del romeu de Burdeus, ja'n parla d'aquesta pedra aont Judes trai
Jesús. Marino Sanuto parla de la Cavea leonis.

(5) Antoni de Plasencia parla de tres llits de repós, tria acubita. «Avançant poch's passos vers mitj dia,
se troba una grossa roca, ab certs vestigis com de forma de homens, ahont se diu que estaban los sants Apos-
tols Pere, Jaume y Joan mentres lo Divino Redemptor estava en la oracio.» (Seràfich Jardí Històrich; lib. IV,
cap. II.)

(6) Es extrany que 'ls nostres pelegrins no parlin del sepulcre de la Verge, que's troba a Getsemani.

(7) Avuy els armenis no hi tenen més que un altar. En l'Atlas català de 1375, Erminia major.

(8) J. de Verona, que senyala 'l lloch de Galilea a munt Olivet, conforme a tots els itineraris, ja no
parla d'aquesta iglesia.

(9) Iglesia y convent de l'Ascenció a mont Olivet; encara avuy s'hi venera la senyal d'un peu.

els que si la tirasen ab .M. pereyls de camels no pogra passar, e confesas a un preycador e conuegra ab gran contricio e tantost passa leugerament ⁽¹⁾.

E dien aquest loc Purgatori. En aquest loc saluda madona santa Maria santa Elisabet mara de sant Ihoan bartista. En aquest loc dien que feu e acaba Ihesucrist lo pater noster ⁽²⁾.

De la muntanya de Iuda tro a santa Maria de Betlem ha .j. lega ⁽³⁾ e ay .j. iglea en la qual nasch Ihesucrist, en aquella iglea es lo presepii hon lo meseren can fo nat. En aquella iglea es lo loc hon los .iiij. reys lo vengren adorar e aqui mateyx li ofererin los dos. E aquesta iglea ha .j. font hon veu hom lastela que guia los reys e veula hom axi de dia co de nuyt ⁽⁴⁾.

En aquella yglea ha .j. loc hon circunçiseren Ihesucrist. E ay altre loc hon foren aiustats los innocents qui moriren per Ihesucrist ⁽⁵⁾.

E aquesta iglea es de .iiij. naus fort gran e bela, es tota obrada de uori e de jaspi, lo sol de la iglea es de plom e ay .xlj. colones de marbre fort riques e fort maravelyoses. En la dita iglea de sancta Maria de Bellem ha .j. canbra en que sent Ieronim feu sa penitencia e aqui mateix stant pensa la masquina del hom e de la femna e axi com era feyt. E aqui mateyx stant translada de abreyt en lati e acse a tolre de la lengua per ço que mils esplanas lo lati ⁽⁶⁾.

En aquesta iglea ha .j. pischa hon Iesus fo banyat can era ifant.

[F. 83] Prop aquesta iglea de santa Maria de Betlem ha .j. treyt de balesta ha .j. iglea que apela hom sen Pol ⁽⁷⁾. En aquel loc samaga la verge mare de Deu ab son fyl e aqui dix langel a Iosep que sen

(1) Generalment, en els pelegrinatges, el sepulcre es de Santa Pelagia, que 'ls nostres pelegrins posen a Nazaret. Aquí, Jusiana per Egiptiana, «*in qua sepulta est beata Pelagia, quondam famosa meretrix, et est ibi sepulcrum suum; quidam autem dicunt quod est Maria Egiptiaca.*» (J. DE VERONA: *Revue de l'Orient latin*, t. III, p. 202.) Avuy, el sepulcre 'l tenen els mahometans com de la profetissa Chulda.

(2) En temps dels creuats, *le moustier de la pater nostre*. Hi havia també 'l lloch ont se va fer el *Credo*. En temps de N. de Martoni, «*nunc domus ipse sunt dirruete*».

(3) Visitats aquests llocs, els pelegrins surten de Jerusalem, a fer una excursió a Betlem, Nazaret, etc.

(4) «*Et sub altare est una stella marmorea.*» (J. DE VERONA: *Revue de l'Orient latin*, t. III, p. 220.) La font era la cisterna de David, *extra ecclesiam*.

(5) La grota de la Nativitat conté tots aquests llocs de que parlen els pelegrins: capella dels Innocents, capella de Sant Jeroni, etc.

(6) Tota la descripció de l'iglesia de la Nativitat a Bethlem no pot ser més minuciosa pel seu temps. La basílica constantiniana tenia cinch naus y no tres, com diuen els nostres pelegrins; però l'error ve de que les quatre naus laterals són molt petites. Ens sab greu no poguer copiar sencera la descripció de la basílica de Bethlem, que 'l nostre compatriota autor del *Seràfich Jardí Històrich*, va fer quatre sigles després. Com a mostra transcrivim alguns paragrafs del *liber III, cap. II*, aont parla «*De la major iglesia de Bethlem: «Aquesta admirable fàbrica està en forma de creu y es tota cuberta de plom, restauracio que feren los Grechs mentres nos tenien usurpat aquell gran Santuari, y molt temps antes que fossen obligats a restituirlo a la nostra seràfica religió. Y en lo seu portico ahont se entra per una porta no mes alta que casi sinch palms, perque aixis los Turchs no tenen ocasió d'entrarhi ab los cavalls: de aquí se entraba a la iglesia per cinch majestuosas Portas que are estan aparedadas per lo referit motiu y perque en temps de Guerras y revolucions, com aquell convent a qui primer lo ocupa, serveix de fortaleza, allí 's retiran los bens y bestias grans y xicas y tot lo que per aquella porta pot passar.*

«*La iglesia es de cinch naus y sostengudes ab quatre filas de columnas de Diaspro de Syria bellisimas que ab las del cruzero son 5... totas de una pessa de la alçada de 22 palms, y grossas a proporcio, obra admirada y ponderada deno tenir casi igual...*

«*La veritat es, que si me es licit argumentar «ex ungue leonem», de aquelles reliquies de mosaic que encare si mantenen (de floratjes en mosaich era tambe lo paviment) obra tan preciosa, se pot dir aparexeria un paradís terrestre. Lo veurer (dich) una iglesia de sinch naus, fabricada en alt, ab 40 finestras, ab imatges de finíssims colors en camp d'or, que la vista y admiració se sospenia, no apar que 's pogues dir que a tolas las altrás abançaria. No intento explicarho, tan sols referire los concilis, que son representats en los camps que estan devall las finestras de la Nau major, deixant apart lo que en lo restant de la iglesia se admiraba ont era un grandíssim arbre que entre las ramas representaba los diferents Profetas y cada un ab los Vaticinis al Intent, es a saber la vinguda del Divino Verbo, en carn mortal com en aquest sagrat Lloch se cumpli.*»

(7) L'iglesia de Sant Pau a Bethlem, nomenada ja en els itineraris del sigle XIII. (*Itinéraires à Jerusalem*: Genève, 1882, p. 92.)

galdia Ennellsac apoc ihu
 v. al ptopol am p rfectio
 soluy m hula igles mas m gald
 km endan vedada z avengo of
 dny lacuan d i h i h i
 ¶ Regaler e m m e d h u e t
 ha i i e d h a l e s t a z a m a g e l
 lac ha i i i g l e a e x i i p e d m
 orge i h u i v. d e n c l o p e z a m
 p u s t m i e l a d e i o n n l o p p u
 l i p e m d e l p e z d i h u i v. e n l a
 d i a r p e d m ¶ f i n q d i m u n t
 o h u e t h a i i i g l e a h o n j a n e u
 o r p u s t m i e z o r g e d o l p e u p p e l
 m e n l u n g m e t e o s g e l f i n o n
 p u e s p e n t m o r a l z n o p p o n e d
 m o g p u o r a p u s t i t a o r p e
 a t m e r a l z a q u e p e n n i e d e
 p u a n t z m e r a r e d i p e t p e l a g e
 d u n a p e l a g e n a e u s t e p i j a n a b e p
 f i l i o m i s s e n o r p e t d e a m e l s
 n e p u e r i p u s t a z p p e t m o
 p y a n d a z z m e r a r e a b p m g e t a
 z o n i o r p e t p u s t l u n g m e t f e
 d i e n a q u e l o c p e t a z z e n a
 g e t l o c p a l u d a o n d o n a p e t g e
 p e t d i s p e t g a n d a n t p e t i
 l e b o g e t f e n a p e t l o c d i e n
 ¶ R e l a t i o n a d i u d a i e n d e g e
 ¶ S e l e m h a i i l e g e t e x i i g l e a
 e n l a g l e a i h u i v. e n l a g l e a
 e n l a g l e a h o n l u n g m e t o n f o r m e
 e n a p e t a g l e a g l o l a c h o n l u n g m e t
 n e s l o n g m e t a d e x a m z a p u s t
 e o s h o p e r i e l o s d o s z a p e t a g l e a
 h a i i i p u e h o n u e n h o n l u n g m e t
 ¶ S e n l a g l e a h o n l u n g m e t h o n g e r
 d e n a d e m p e t f e n a p e t a g l e a
 h a i i l a c h o n d e d i e t a r e i h u i v
 f e n a p e t a g l e a h o n f o r m e a p u s t
 l o s g l o r i a s f i n g e n t p e t i h u i v
 ¶ S e n l a g l e a e n d e m p e t m o s f o r m e
 d e n z l e a e p o n a o b i d i d i e n z
 d i p e t l e g e l d e i g l e a e n d e p l o n g
 z a p e t a d o n e s d u n t l u n g f o r m e
 d e n z f e n a p e t a m o n u l t i m o s
 ¶ S e n l a d i c a g l e a d e s t e g e d e l
 l e n g u a i c a n d i a e n g l e a p e n
 m y n f a n p a p a g e t a z a p u s t m o
 p e n t p e t a l a m e t f i n e l h o n g
 z l i f o m m a z p e t m y e n f o r m e
 ¶ S e n l a g l e a p e n t e n g l e a d e
 a b i e e n l a g z n o g e m o d e d e
 l a n g u a p e o g u n g e a p l a m e t l o
 l i c a f e n a p e t a g l e a h a i i i g l e a
 h o n i h u i v p e l u n g m e t a m e n g l e a

Relació del viatge fet per uns pelegrins catalans a Terra Santa en 1323 : foli 82 v. del Manuscrit n. 167 de Ripoll, en l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

anas en Egipte. En aquell loc ordona l'àngel de deu a madona santa Maria leyt en les seues santas mames e dix veus aquí leyt per les fembres can al nostre mester. En aquest loc caige sobre .j. rocha de la santificada leyt torna sopte en color de leyt. E fo la durea de la rocha emolida e hay autar de sant Nicolau ⁽¹⁾.

De aquest loc hon dien sent Poll a miga lega ha .j. bela iglea hon aparech l'àngel al pastors quan los dix que Ihesucrist era nat ⁽²⁾.

De Betlem tro Abron ha .vij. leges, en Abron ⁽³⁾ fo format Adam e aquí jau soterat el y sa mulyer na Eva e ali tingueren penitencia .c. ans e aquí ploraren lurs pecats can foren fora de paradís. En Ambron ha .j. gran gorg daiga qui fa .ij. partides, en la .j. se banyava Adam can volia jaura ab sa mulyer el laltre se banyava sa mulyer ⁽⁴⁾.

Ambron fo anticament poblat de filisteus e per aco jau aquí Abran e Adam, e Isac e Iacob. E dien que en aquell loc es lo cap de Domas, en aquesta terra Dabron vingue Iosue e sos companyons can los fils Dirael los tremeteren e que veessen la terra si era aytal com los havia dit e dien li terra de promisió.

De Ierico tro a flum Iorda ha .ij. leges, prop flum Iorda a .j. milyer ha .j. monester al cal dien sen Johan e aquí fo batayat sen Iohan bapista. En aquest monester [monestir] es lepires de sant Antoni el braç de sant Iohan bapista encastat en aur e en argent ⁽⁵⁾.

En Apula ha .j. pou que li dien lo pou de la samaritana e aquí Ihesucrist demana a la femna de la aiga per beura ⁽⁶⁾. E dix ela quels jueus no bevien de la sua aiga. En aquella ciutat de Napula deyen en aquell tems Samaria.

[F. 83 v.] De Napula tro a Sabastea ha .ij. leges. En aquell temps era cap de Samaria e de son regne e aquí stava lo rey Herodes e aquí feu pendre sen Iohan bapista] [a ali fo degolat e aquí es lo carcer hon stec pres ⁽⁷⁾.

De Sabastea tro a Santa Maria de Nazaret ha .xxij. leges, en aquells temps era Nazaret de terra de Galilea e ay fort bela iglea.

Entre Nazaret e Sabastea es lo camp apelat de la fava, de Nazaret en tro en lo Salt ha .j. milyer. E aquí prop de ius lo Salt es la estola de Ihesucrist, tro ha Naym ha .ij. leges, a la porta de Naym resucita Ihesucrist lo fyl de la vidua.

De Naym tro el munt de Tabor on se transfigura Ihesucrist denant los .iiij. dexebles, los cals foren sen Iaime de galicia, sen Pere, sen Iohan evangelista, pot aver .ij. leges. E tota la companya que ab el anava, tota romas al peu del munt e aquí fo la transfiguració de Ihesucrist e aperague sus en los seus braços en forma de la santa trinitat, e ay bela iglea ⁽⁸⁾.

En la ciutat de Tamera bat la mar en torn e engir de Galilea, els jueus dienli la mar de Taberriada, per la .j. part de Taberia passa Ihesucrist apeu que la mar sobri e li feu loc.

De Tamera a Mac de laa ho en outra manera apelat Macdelo, hon nasc santa Maria Magdalena,

(1) Aquesta llegenda, basada en unes *pedres blanques, pedralbes...* es encara viventa a Palestina: «*la grotte du lait, ainsi nommée parce que la Vierge s'y reposait souvent quand elle nourrissait l'enfant divin. Les gens du pays attribuent la blancheur des parois de la grotte à quelques gouttes du lait de la Vierge qui y seraient tombées...*» (Guides Joanne, 1882; p. 356.) En el reliquiari de la catedral de Vich, sigle XIV, s'hi troba una ampolleta ab aquesta pols y un ròtul.

(2) L'iglesia dels pastors. Avuy destruïda.

(3) Els nostres pelegrins posen més avall Adam, conforme a la tradició de l'iglesia llatina, soterrat al Gòlgota.

(4) Alusió als altres fills que tingueren a Hebron. Aquí va neixer Sem. Respecte als gorchs d'aigua, vegeu lo que diu J. de Verona: «*et solebat esse una caverna, nunc sarraceni fecerunt cisterna*». (Revue de l'Orient latin; III, 253.)

(5) Era el braç esquerra, «*Manus sinistra beato Joanni*». (N. DE MARTONI, p. 261.)

(6) Naplousa. El pou de Jacob, encara existent avuy.

(7) L'iglesia de Sant Joan de la ciutat d'Herodes (Sebasté) era, segons M. de Vogüé, la més important de Palestina després del Sant Sepulcre.

(8) El santuari de Mont Tabor. Hi ha també l'alusió *al peu del munt*, a la capella arruinada recordant el lloch aont s'esperaven els apòstols. Segons J. de Verona, «*nunc est destructa*».

e de Magdela tro a les taules ⁽¹⁾ ha .ij. legues, e en aqueles taules menya Ihesucrist ab so dexembles, en aquel loc deyen en aquel temps Betzayda e foren meses les taules en la mar de Galilea e ali aparec nostre senyor a sant Pere a sent Andreu qui pescaven can los dix, venit apres de mi e fervose pescadors domes, e els lexaren los filats e tantost los seguiren. En aquest loc feu Ihesucrist del peyx que sen Pera avia pescat can li mana tornar la barcha e sompli de peyx e prenerenne e donaranna a mouts e Ihesucrist pres la .j. part dun peyx cuyt e lautre en ques tenia laspina tornala en la mar, el peyx torna viu e dequela hora enant tot lo peyx ix en aquel loc dequela vora ab lespina de sobra lasquena.

Dequest loc on son les taules tro a aquel loc hon Ihesucrist sadola .M.M.M.M.M. homes de .v. pas e de .ij. peys pot aver .ij. treyts de balesta e de li tro e a la preso ha .j. legua e dienli Cafarnau.

[F. 84] En aquela preso que dien Cafarnau foren feyts los claus que meseren a Ihesucrist en los peus e en las mans. E aqui mateyx es lanclutge enques feren, que negun temps los moros no lanan puguda arrencar ne moure, e siy a feyt lo salda so poder.

En aquel loc fo feyt sentuari .j. iglea la primera que fo feyta a honor de Deu e de la sua mara e dels seus angels.

Prop de Cafarnau es la cova de Tobias e aqui iau soterat el e tot son linyatge. E de Cafarnau tro alas dites taules ha .j. lega, e de Generaset tro a Magdalo ha .j. lega e miga. E de Generaset tro a Cana galilee ha .vj. leges, en Cana galilea feu tornar Ihesucrist de ayga vi ales noçes de sent Iohan evangelista.

Del Floria tro Nazaret ha .j. lega, en la ciutat de Nazaret fo anunciada per langel sant Gabriel la mare de Deu. En Nazaret ha .j. cambra hon stava en oracio la Verge mare de Deu e langel Gabriel dixli ave maria gratia plena dominus tecum. E can la Verge aço hoy ach gran paor e acostas a hun pilar qui es en aquela cambra axi co entra hom a ma esquerra e prob aquel pilar concebe lo fyl de deu e dequel pilar isque lavores licor a manera doli ⁽²⁾. En esta cambra ha .ij. autars, la .j. es de la Verge mara de Deu e el altre de santa Anna mara sua : fora de la cambra ha .j. autar de sent Gabriel, e el cap de la vila ha .j. font que apela hom font de sant Gabriel ⁽³⁾ e aquela font feu Ihesucrist per sa mara e aqui stegren lonch de temps e ay .j. autar de santa Perlanguia. Aqesta santa fo la fembra qels iueus volien apedregar e mostrarenla a Ihesucrist e dixlós que aquels qui fos ses pecat li gitas .j. pedra e la .j. garda lautre e anerensen e can se foren tots anats Ihesucrist dix fembra hon son aquels qui tacusaven e dix Ihesucrist veten e de qui avant no vulyes pecar.

[F. 84 v.] Ali mateyx ha .j. altra casa e ay .j. loc en que preycha Ihesucrist als apostols e alcunes autres gens qui erant ab els]] e ali stant plora e dix veus en esta ciutat de Iherusalem lo fyl de Deu morra a mor desordonada e per aquest pecat sera destruïda aqesta ciutat e ali mateyx devala a sant Lazer.

De Betania baix en aval ha .j. loc que li dien Betsage e ali cavalca Ihesucrist en la somera lo dia del ram can li exiren el reaberen honrradament ab palmes e ab rams e ab professo.

De Betsage tro a Betania pot haver .j. milyer e ali es lo moniment hon Lazer fo resucitat ⁽⁴⁾. Ali mateyx es la casa de Simon lebros hon Ihesucrist perdona a la Magdalena. Fora de Batania ha .j. pedra hon Ihesucrist preycha els seus, en aquel loc plora ab santa Maria Magdalena e ab Marta can resucita Lazer per pietat que ach de abdos sors que ploraven.

A sol de la val de Iosafat es la font de Siloe e aqui illumina Ihesucrist lo cec a nativitat. En aquel loc fo Isayas profeta ⁽⁵⁾. A dos treyts de balesta dequest loc fo sent Iacme menor soterrat e ay

(1) Les taules de Jesucrist. Visitades en la majoria dels pelegrinatges. El *Seràfich Jardí Històrich* les hi dedica tres capítols : «*La primera taula de Jesucrist...*»

(2) En la capella subterrània de Nazaret se veuen encara 'ls dos pilars de la Verge y de l'àngel. Avuy lo sobrenatural es que la columna de la Verge figura trencada y que s'aguanta per miracle.

(3) La capella de la font duya el nom de l'arcàngel, perquè allí, segons diuen els apròcrifs, se va sentir la primera salutació a Maria. (*Protoevangeli de Sant Jaume*, cap. XII, y *Evangeli de la Nativitat*, cap. IX.)

(4) Era al mig de la plassa.

(5) *Ubi fuit Isayas propheta*, diu també 'l contemporani J. de Verona. Era l'alzina amurallada que 's tenia pel seu sepulcre.

fort bela iglea ⁽¹⁾. De la font de Siloe tro el camp sant pot aver .j. treyt de balesta, aquest camp sant dien que compra Ihesucrist can vingue dalcun loc en terra hon avia mout stat en ifantea. E axi com anava veo un prom qui laurava e dix al prom si volía vendre lo camp e el prom dixli qel li daria per aytantes dobles com pesa .j. pedra gran qui deuant stava. Aytant, dix Ihesucrist, vages posaren la pedra en .j. balança e Ihesucrist posa .j. dobla en outra e pesa aytant la dobla com la pedra, el prom tenese per decebut enpero no poc als dir e Ihesucrist dix que aqel camp fos sementer dels pelagrins e apela hom sepultura peregrina. Aqest miracle feu Ihesucrist en sa ifantea. Els evangelistes non parlen des aquests ne dautres mouts que feu en sa ifantea.

En la ciutat de Sur de sa feu tornar dun tro otzina fayada ⁽²⁾, en aquesta ciutat cavalcava Ihesucrist en la raga del sol ⁽³⁾.

[F. 85] De aquesta ciutat de Sur parti Ihesucrist qui avia tro a set ans ab Iosep e ab sa mara e venguen el primer dia anaren tro en .j. loc que ha nom Acha e lendema vingueren tro en un loc qui ha nom santa Maria del Carme e aqui stigueren .ij. dies e can parti daqui] [anasen en .j. loc qui ha nom lafa qui es ciutat, e ay .xj. legues de santa maria del Carme e aqui guari Ihesucrist .ij. masels e can parti de santa Maria del Carme anasen a la Maceresa hon ha .x. jornadas que no trobaren poblat el cami era tot arena ⁽⁴⁾.

A la Maceresa madona santa Maria ac set e Ihesucrist dixli : mara anat aqela femna qui aporta ayga e queritlin que us en do. E axi la mare de Deu queritlin, e la fembra respos a la mara de Deu e dixli que jova e bela la veia, e que si anas al flum don ela la aportava, lo tal flum ha nom Cales, e ay daqel loc tro a miga lega, e la mara de Deu no li respos mes que sentorna e Ihesucrist dix mare levat aquexa pedra qeus sta devant e aurets aiga. Encontinent que la Verge leva la pedra isque aqui una font bela de layga, e de layga que daquel loc isque la Verge Maria bege ⁽⁵⁾.

Dequesta font rega .j. camp en que troben vergues, hon ix lo sant crisma que son axi com vims, aquestes vergues no poden viure en nuyl loc si de laiga de la dita font no son reguades. Aquesta aygua que lix daquesta font, es axi douça com leyt als crestians e per mouta qen begen nol fa mal e als moros es amergant com a fel que nuyl temps non poden beure. En lo dia de peraci ⁽⁶⁾ ve en aquela font .j. crou blanca com a neu e stay tota la nuyt. En aquesta nuyt veytlen a la dita font .c. milia personas e mes, entre crestians e moros e en lalba aquesta crou hix de la font e pertexsen devant tuyt.

Parti de qui Ihesucrist e anasen en Babilonia ⁽⁷⁾ hon ha .j. lega e messe en .j. cava hon stec set ans ab la verge Maria sa mare. A la boca de aqela cava tenia .j. fembra fermat .j. camel e .j. dia entra en la cava e vech Ihesucrist ab sa mara e dix a la ciutat ço que havia vist e mantinent vengren aqui gran companya dels sacerdots que volien venre Ihesucrist. e el mana labores a la cava que sobris e isqe Ihesucrist ab sa mara per aqel forat que nol vegueren. En aqel loc ha .j. iglea fort honrrada hon cremen .lxxx. lanteas e fanhy loficy de Deu .l.xxx. persones que miga ora de la nuyt no dormen e en lalba dien les misses e venen oyr aqui misses tots los caytius crestians que si apleguen qui son a les vegades be tria milia personas ⁽⁸⁾. En aquesta iglea diu hom santa Maria de la cova.

[F. 85 v.] Parti dequi Ihesucrist e anasen en Galilea. De Galilea anasen a flum Iorda, hon ha .vj. legues e

(1) Era molt natural que 'ls nostres predicadors trobessin *fort bela* l'iglesia de Sant Jaume, porque la tenien els dominichs. El *Seràfich Jardí Històrich* la descriu aixís : «Cova o retiro del apostol Saut Jaume. Se trova una gran cova o gruta que a ingeni dels cristians fonch reduida a forma de una petita iglesia del apostol S. Jaume».

(2) *Fayanda*. «*Faya. Fagus seu arbor grandifera*». (DUCANGE.)

(3) *Sur*, per *Tyro*. (Atlas català de 1375).

(4) Després de .x. jornades de desert, Matarea.

(5) Comensa aquí una interpolació de llegendes sobre la infancia de Jesús y la fugida a Egipte. La de la font de Matarea es una mica diferent de com l'expliquen els apòcrifs y altres pelegrinatges. De totes maneres, el *flum calés* es un bras del Nil.

(6) Paraci, Aparaci. Epifania.

(7) Babilonia d'Egipte. Babelioun o el Cayre vell. *Babillonia*, en l'Atlas català de 1375.

(8) Vegis la descripció d'aquesta iglesia del Cayre en N. DE MARTONI : «*De ecclesia Sancte Marie de Cava*».

feuse batayar a sen Iohan babtista e lavores li vench la coloma del cel quis posa demunt sobre el e dix, aquest es lo meu fyl molt amat. Partis dequi Ihesucrist e anassen el desert hon ha .ij. legues, es tot terra plana tro al peu de muntanya ⁽¹⁾ e aqui deiuna .xl. dies e .xl. nuyts e aqui lo vench tap- tar lo diable can li dix que si fyl de Deu es fe tornar de les pedres pa. Pedres moltes dequel loc parlaren e dixeren aquest es ver fyl de Deu. En aquest loc encare les demes pedres quey son an len- gua. En aquest loc ha .j. iglea e servexenla .vij. canonges grecs, puyx lo dimoni portal daqui e por- tal a la cima del temple hon ha .iij. legues daquel loc de la pus aspra terra que sia el mon e ali dixli que si era fyl de Deu ques gitas de val e dix car Deus avia manat als angels qel gardasen en totes ses vies, pres lo encara e daqui tornal .j. lega prop lo dasert on avia feyta la carentena e posal en .j. munt qui es pus alt qui sia el mon e aly dixli qel feria senyor de tot can vey a qel adoras.

Al munt apelat Demi qui parteix de la ciutat de Iherusalem e aly es lo pretori de Chayfas, dins aquel pretori ha .j. pilar el cal Ihesucristi fo ligat e açotat e aqui matex lo meseren en carcere, aquel pilar esta encara en la part daquel pretori dins aquel loc nega sent Pere Ihesucrist .iij. vegades, e aqui remembran de ço que Ihesucrist avia dit plora en aquel loc amargosament ⁽²⁾.

Aqui prop ya .j. cambra hon mori e passa desta vida la mara de deu e prop aquesta cambra ha .j. altar hon canta missa sen Iohan a la mara de Deu ⁽³⁾.

Prop dequel loc es lo munt de Sion hon avia molt bela casa en la qal Ihesucrist feu molt de mi- racles los qals no stan tots en scrit.

[F. 86] El munt de Sion ha .j. iglea en la qal cena Ihesucrist ab los apostols lo digous de la cena, en aquel loc leva Ihesucrist los peus als apostols, en aquel dia, e en aquela ora vench lo sant] [spirit als apostols els ordena al sant sacrificij e foren aqui ordonats .j. dia, entres qals era sant Steve.

En aquel loc mateyx foren meses les sorts sobre sen Matia e sen Bernabe qal da quels entraria el loc de Iudes qui tray Ihesucrist e caygueren les sorts sobre sen Matia e fo mes ab los .xij. apos- tols. En aquel loc solia eser .j. loc tancat on Ihesucrist entra als apostols portes tancadas can los dix pax vobis. En aquel loc mateyx es la casa del rey Daviu hon el jau soterrats e tots los reys qui foren de son linyatge, e ay fort bela iglea. Ali matex es .j. loc on dien munt Sion tro a .j. get de lança de prop el cal loc reeberen lo rey Salamo per rey en Iherusalem e ali es lo monument hon fo mes sant Steve can fo lapidat.

Prop dalli a .j. get de pedra sta .j. pedra que aportaren los angels de Sinay, a .j. get de pedra es aquel loc hon anaren los iueus en gir del lit de la mara de Deu can laportaven soterrar los apostols el la val de Iosafat. En aquel loc perderen la vista aqels iueus ⁽⁴⁾.

Prop dali a .j. get de pedra es .j. loc quey dien Galicanta en aquel loc plora sent Pere sos pecats e aviay molt bele iglea en temps de crestians ⁽⁵⁾. Parti de qui entra en la ciutat de Iherusalem tro a .j. treyt de balesta son les cases dels ermenis e foy sen lacme scapçat ⁽⁶⁾.

En liglea de Iherusalem es la santa sepultura hon Ihesucrist fo mes can fo davalat de la crou per Iosep Derimatia e per Nicodemus e ay can hom entra a ma dreta .ij. monuments e en la .j. jau rey Godofre e en lautre jau rey Baldovi e foren ab dos germans e guanyaren la terra de Iherusa- lem e devant los dits monuments ha .j. altar de santa maria de Golgota ⁽⁷⁾. Ali mateyx en aquella iglea

(1) *Montanya de la curantena*. En tots els pelegrinatges y en el *Seràfich Jardí Històrich*.

(2) Desde 'l primer pelegrinatge del romeu de Burdeus l'any 333, els itineraris parlen d'aquest lloch y de la columna.

(3) Aquests llochs, com tots els de que 's parla en les ratlles següents, són els que la devoció ha acu- mulat en el famós convent de Mont de Sion. Sepulcres de David y sant Esteve, lloch del cenacle y de la mort de la Verge, etc.

(4) *Item locus ubi Judei voluerunt rapere corpus beate Marie*. (N. DE MARTONI : *Revue de l'Orient latin*, III, 617.)

(5) L'iglesia de Gallicanta, destruïda des del segle XII.

(6) El convent es encara avuy dels armenis y 's diu situat sobre 'l mateix lloch de la sepultura de l'A- pòstol.

(7) L'iglesia del Sant Sepulcre. El nostre compatriota autor del *Seràfich Jardí Històrich*, descriu aixís els túmuls reials : « *En aquesta mateixa capella se troban dos sepulcres o deposits de porfido a modo de caixas, ab cubertas a esquena de peix sobre unas columnates, dins d'aquestos sepulchres foren posats los osos dels dos*

can hom entra a man dreta per la porta de la dita iglea del sant sepulcre es Munticalvari hon fo posade la vera crou hon Ihesucrist mori e puya. E en Munticalvari per les gras del cap del munt ha .j. altar e per mig del altar ha .j. pedra marbre. En aquela açotaren Ihesucrist e ali fo ligat e ali li dona la lançada Longi e la sua santa sanc caygue en la rocha, e la rocha fenes, a la cal dien Golgotas e dien que de val aquela rocha era lo cap de Adam hon entra en la sua bocha .j. gota de la sua sanc preciosa.

[F. 86 v.] Develan de Munticalvari es lo loc hon santa Elena troba la crou de Ihesucrist e a ma squerra ha .j. finestra que fa brugit axi com a tro e aqui mateyx ha .ij. altars la .j. es vert e lautre blanch, a lixen daqui vinen al cor dels canonges ha .ij. altars el mig del cor e el mig de la .j. altar ha .j. forat que dien que es el mig del mon, en aquel forat dien que mes Ihesucrist lo dit e dix qui us vol demanar aci us vingua cercar ⁽¹⁾. E ixen del cor qui es devant lo portal del sant sepulcre es lo loc hon aparec Ihesucrist a la Magdalena quan fo resucitat e ela cuydas que fos ortola. Ali matey prop ha .j. autar al cal dien sant Salvador qui es devant lo portal del sant sepulcre hon meseren Ihesucrist quan lagueren devalat de la crou Iosep Abarimatia e Nicodemus e els li lauaren les suas nafras de la sua preciosa sanc e els les li vntaren ab enguents precioses e alj lo meseren el monument e en aquella iglea fo soterrat Nicodemus. Exen de la iglea de Iherusalem annant ves Betlem fora de la vila es la cava del leo hon Ihesucrist fo pres. A miga lega de Iherusalem ha .j. monestir hon fo talyat lo fust de la vera crou, hon Ihesucrist fo mes, el rey Salamo avial feyt talyar que volia metre el temple e los maestros trobaren lo bastant a las lur mides, e can era aut qel volien asuire nols bastava ab .iij. palms e aço asejaren moutes de vegades, puyx deqest fust feren la santa crou.

Daqest loc tro a la muntanya de Iuda ha .j. lega e miga, en aquella muntanya nasc sen Iohan baptista e naqela muntanya fo feyt lo salmp magnificat anyma mea dominum per la Verge mare de Deu.

De Nazaret tro a Safran ha .iij. leges. En Safran nasc sen Ihoan apostol e sen Iacme de Galicia,

Qui vol anar Dacre en Iherusalem si deu passar a santa Margarida del Carme hon stech gran temps lo profeta Helias, ha .j. lega daquel loc es santa Maria del Carme e ha .ij. legues deli tro al Castel Pelegri ⁽²⁾ e ha ali una pedra e .j. vas hon jau santa Eufonia.

[F. 87] La ciutat de Domas, es a .vij. legues] [de Iherusalem e a .j. lega de Domas fo scapçat sen Iordi e ay .viii. leges Dacre a la ciutat de Sur, en la qal nasch sen Iordi ⁽³⁾ en aquel loc feu molts miracles Ihesucrist en sa ifantea aci com iaus havem dit, a .viii. leges de Sur ha .j. ciutat que li dien Sagecha hon feu Ihesucrist cavaler sen Iordi e ha .j. treyt de balesta es Sagecha tro a .j. iglea de San Salvador hon Ihesucrist gari la filya de la samaritana qui era endemoniada ⁽⁴⁾.

germans y primers reys de Jerusalem, Godofre y Balduvino, com de l'inscripció de cada un se llegeix encare. La de Godofre diu aixis : HIC JACET INCLITUS GODEFRIDUS. DE BULLON. QUI TOTAM ISTAM TERRAM ADQUISIVIT CULTUI DIVINO CUJOS ANIMA REQUIESCIT IN PACE. AMEN. La de Balduvino es del tenor següent : REX BALDUVYNUS JUDAS ALTER MACHABEUS SPES PATRIAE VIGOR ECCLESIAE VIRTUS UTRIVSQUE QUEM FORMIDABANT, CUI DONA TRIBUTA FEREBANT. CEDAR, EGIPTUS, DAN AC HOMICIDA DAMASCUS. PROB DOLORIN MODO CLAUDITUR HOC TUMULO. Fora la capella a la part posterior del cor de l'iglesia gran estan altres sepulchres de Reys y de sos fills, que per estar les inscripcions ya gastades y cumplir ab la brevedat es deixa lo discorrer.»

(1) Tots aquells llochs del Gòlgota, centre del món, sepultura d'Adam, etc. són encara al Sant Sepulcre. Respecte a la finestra que fa brugit axis com a tro, creyem que podia ser la capella alta que es santuari dels armenis. No 'ns podem estar de copiar les següents ratlles : « Pendant que les Latins étaient en train de célébrer la messe du jour avec toute la pompe possible, un bruit des plus étranges et des plus discordants a retenti à nos oreilles. Ce bruit, je l'ai su plus tard, venait de la chapelle des arméniens située à l'opposé dans les galeries et était produit par des timbres ainsi que par des planches en bois suspendues a leurs extrémités, sur lesquelles on frappait à coups redoublés avec des marteaux pour tenir lieu de cloches et d'instruments.» (A. VERRIER : *Journal d'un pèlerin de Terre Sainte*. Paris, 1871).

(2) Castel pelegri, Atlas Català de 1375. L'última fortalesa franca a Orient.

(3) El martiri de Sant Jordi passa a Tir, segons les actes. El Vosagine no precisa 'l lloch.

(4) « Veni ad civitatem nobilissimam Sydonie, que nunc dicitur Saieta... et erat (capella) in loco in quo venit mulier Chananea ad Jhesum Cristum ad rogandum ipsum pro filia sua demoniaca ». (J. DE VERONA, p. 37.)

Dequesta iglea de Sant Salvador tro a la Cava de Abrea pot aver .j. milyer. En aquel loc volc fer Abram a nostra senyor Deus sacrificii de son fyl Ysach. E aparechli langel e mostrali .j. mouto del cal feu sacrifici, lo cal mouto fo ligat en .j. emenlera e ay tots temps fulye e flors en stiu e en iveren segons que hom pot veser. De la Cava de Abram tro a la ciutat de Corcosa ha .iiij. jornades en la qal ciutat ha .j. iglea de madona santa Maria. E feula sen Pere la qal iglea es molt gran e vay fort gran peregrinatge e a outra iglea el castel de Corcosa en la qal ha .j. pou que sen Pere feu, lo pou e les dites igles an vulgudes los sarrais moltes de vegades enderrochar e encontinent tornaven orbs e contreyts ⁽¹⁾.

Davant aquesta iglea ha .j. bel arbra palmer en lo qal sen Pere fermaba les barchas can peschava, al peu de larbra ha .j. pedra hon sen Pere venia lo peyx. Entre munt Tabor e Nasaret ha .j. iglea fort honrrada que serveixen be .cl. dones menoretas que ha nom santa Maria de Sardona. En aquesta iglea ha .j. ymaga de madona santa Maria de la qal hix continuament holi. aquesta imaga torna de .vj. en .vj. ans en carn e en sanch e esta en aquela virtut .ix. meses, aytant com lo fyl de Deu stech santificat el cors de la verge Maria, e loli qui dela imaya hix es torna axi mateyx la on sia en carn e en sanch, e sta aiximateyx .ix. meses e puix torna axi con ja sera ⁽²⁾. Aquesta ymaga virtuosa aporta .j. pelagri a la dita iglea per prechs de .j. santa que començava a fer penitencia, e an aquel loc que era fort agra e salvatga, la dita dona comença a fer la dita iglea e prega lo pelagri que li aportas .j. imaga de madona santa Maria la qal] [li atorga franchament e de bon cor. El cap de lan que el aportava la imaga .j. leo li dona salt qui oçeia moltes gens qui pasaven pel camí que anaven per romeria a la dita iglea, el dit pelagri confias en laiuda de Deu e trague la ymage del dobler e mostrala al leo. Encontinent lo leo solaca, el pelegri feu gracias a deu e a la sua mare e ana complir sa romaria, pero penssa en son cor que sentornas la ymage que tan gran miracle li havia feyt. E can fo a la dita iglea la bona dona li demana si li auia aduyta la ymage e el dixli que no. En continent que li ach mentit, les portes de la iglea se clogueren axi com si nuyl teps nonagues audes gens. El pelegri conech que aço sera esdeuengut per les sues mentides e que la ymage deuia romanir aqui. E axi ab gran contricio dona la ymage a la dona. E lavoies la dita santa dona ab gran reverencia posala sobre laltar. E aço feyt les portes sobriren e tornaren en lur manera. E de la cara de la dita ymage, comença a exir licor en axi qel altar a cap duna stona tot perech de la licor que exia de la dita ymage qui es exi com a oli ben clar. E la santa dona qui vech aquest tan gran miracle, feu fer .j. bela picha de marbre en que caygues aqela santa licor e ab gran reverencia pres la dita ymage e mes la en un bel armari prop laltar e sot la dita ymage posa la dita picha de marbre en que caygues la santa licor. E dequesta santa licor donen els romeus en unes empoletes que son tan grans com lo dit menovel e per molta que en donen de quela als crestians en la picha no coneix hom ques mirve. Aquesta santa licor es molt virtuosa al fels crestians qui viuen ses pecat mortal e a feyts molts de miracles sobre mar aquels qui navien fortunes e aquels qui avien febres, que an gran fiança en la mara de Deu e que tingua demunt lo pit la empoleta ab la dita licor ⁽³⁾.

Tants son grans los miracles que deus ha feyts ne fa en aquel sant loc per la sua mara beneyta, que de queles almoynes que aqui venen, viuen .cl. dones menoretas que devotament serveixen nuyt e dia. En aquest sant loc fo feyta vila on stant be .ccc. crestians, en aquest sant loc negu moro ne neguna nacio noy pot aturar ny viure sino crestians.

(1) En l'Atlas Català de 1375, *Tortosa*. De la catedral de Santa Maria de Tortosa 'n parla Joinville. Va ser un dels llocs més visitats en els pelegrinatges. S'atribuía la seva fundació a sant Pere.

(2) Respecte a l'iglesia de Santa Maria de Sardanaí, o Sardenai, prop de Damasch, són innumerables les referencies dels pelegrins. El *Seràfich Jardí Històrich* explica la decadencia del famós santuari a principis del segle XVIII: «Avuy dia ja no's troba allí tal imatge y per consequent no's veuen tampoch los miracles. Los Grechs pero diuen que está oculta dins d'una columna per conservar-la; pero no son creguts.»

(3) Aquestes ampolles ab olis dels Sants Llocs se conservaven com a reliquies. Són famoses les antiquíssimes ampolletes de la catedral de Monza, perquè porten dibuixats en relleu els edificis orientals d'aont provenen. Ampolletes, sense decoració, se'n conserven al Museu Episcopal de Vich. Una ampolleta ab *oli de Santa Caterina* 's conservava a Sant Cugat del Vallés.

[F. 88] Can lo tartre vench demunt lo salda, aqest crestians de qest] [sant loc aguereren gran paor per ço car deuien passar prop dels e volgueren tots fugir e nostre Senyor trameslos un angel lo cal vesiblement vegueren avalar del cel e dix los que nos moguessen que Deus tot poderosos los defendra e romangueren, el tartre ab tot son poder passa prop dels al peu del munt que negus no hagren poder quey puyassen, jassia quel puyg no es trop alt.

A .vij. jornades de Iherusalem es lo munt de Sinay hon jau lo sant cors de santa Caterina qui fo aqui aportat per angels. En aquest loc feu Ihesucrist molts miracles per amor de la santa Verge, la sua iglea es fort honrada el seu glorios cors jau en .j. bel monument de jaspi. E aquels qui an carta de veure lo sant cors de la dita Verge hon de la sua sepultura hix de licor que no cessa en axi com hom qui sua. E deqesta licor pren hom ab empoles poques, donenne als romeus aqui lo salda ne fa gracia ab la dita carta. En aquest munt de Sinay dona Ihesucrist la lig de Moyses santa en .ij. taules de marbre ⁽¹⁾.

De Alexandria tro al munt de Sinay ha .xv. jornades, per los angels de Deu fo aportat aquest glorios cors de santa Caterina en un monument e la verge santa Caterina fo escapçada en Alexandria. En aqel loc on fo escapçada es la colona on fo estacada e escapçada, la cal tot hom pot veure.

En la ciutat de Alaxandria fo escapçat sen Iohan babtista e ay .j. iglea la qal hom apela sen Iohan del cofi, que es en .j. bel carer on los sarrays daquel carer qui iluminen e servexen e encenen fort nedeament aquela iglea els mils que poden. E sil sarray qui aqui ve per setmana saleyx al servi de la dita iglea, venen gran multitut de rates e destruxen tota quanta obra despart ne de palmer aya el carer.

E totes les demunt dites coses los dits preycadors ab los dits G. Tremp e Neromir Sartre e en Jacme Riquer veeren e hoyren personalment visitan e veen tots los dits locs perquen poden fer mils testimoni de veritat.

(1) En l'Atlas Català de 1375 està dibuixada la montanya ab el convent y porta la llegenda «*Hic est corpus Catarina Virginis*», y a sota «*Mont de Sinay en lo qual Deu dona la lley a Moyses.*»